

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611-сонли “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори.
2. Қурбонбоев М. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш афзаллиги нимада? 2020. <http://www.adolatgzt.uz/tribune/5884>, №9.
3. Иванова Л.И., Бобылева А.С. Анализ финансовой отчетности. Учебное пособие. – М.: КНОРУС, 2022. – 332 с.
4. Вахрушина М.А. и другие. Анализ финансовой отчетности. Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2021. – 434 с.
5. Никифорова Н.А. Комплексный экономический анализ. Учебник. – М.: КНОРУС, 2021. – 440 с.
6. Шеремет А.Д. Анализ и диагностика финансово-хозяйственной деятельности предприятия. Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2017. – 374 с.
7. Xasanov B.A. va boshqalar. Moliyaviy tahlil. Darslik. – T.: Iqtisodiyot, 2022. – 722 b.
8. Raximov M.Yu., Kalandarova N.N. Moliyaviy tahlil. Darslik. – T.: Iqtisod-moliya, 2019. – 736 b.
9. Raximov M.Yu. Moliyaviy hisobot tahlilining metodologik muammolari. Monografiya. –T.: Iqtisod-moliya, 2022. –274 b.
10. Шеремет А.Д., Козельцева Е.А. Финансовый анализ. Учебно-методическое пособие. – М.: Экономический факультет МГУ имени М.В.Ломоносова, 2020. – 200 с. ISBN 978-5-906932-29-7.
11. Бригхэм Ю., Эрхардт М. Финансовый менеджмент. 10-е изд. / Пер. с англ. под ред. Е.А.Дорофеева. – СПб.: Питер, 2009. – 960 с. ISBN 978-5-94723-537-1.
12. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/accounting/types-of-financial-analysis/>

**МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТНИНГ ХАЛҚАРО СТАНДАРТЛАРИ (МҲХС) АСОСИДА
МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТНИ ТРАНСФОРМАЦИЯ ҚИЛИШ ТИЗИМИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШ**

Абдусаломова Нодира Баходировна -
ТДИУ Бухгалтерия ҳисоби кафедраси
мудир, иқтисодиёт фанлари
доктори (Dsc), профессор

https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss1/a33

Аннотация. Ушбу мақолада муаллиф молиявий ҳисобот ва корхонада МҲХС асосида ҳисобни ташкил этиши назарияси ва амалиётини таҳлил қилиб, молиявий ҳисоботларни МҲХСга мувофиқ юриштиш ва тақдим этишининг ўзаро боғлиқ муаммоларини ёритган ва ушбу муаммоларни бартараф этиши бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиққан. Шунингдек, МҲХС ва БҲМС талабалари бўйича алоҳида бухгалтерия ҳисоби объектларининг қиёсий таҳлили келтирилган бўлиб, МҲХСга мувофиқ молиявий ҳисоботларни трансформация қилиш методикаси ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: молиявий ҳисобот, халқаро стандартлар, бухгалтерия ҳисоби, компания, трансформация, активлар, капитал, мажбуриятлар, инвесторлар, ҳисоб сиёсати, солиқ сиёсати.

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СИСТЕМЫ ТРАНСФОРМАЦИИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ НА
ОСНОВЕ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ (МСФО)**

Абдусаломова Нодира Баходировна -
Заведующая кафедры «Бухгалтерский учет» в ТГЭУ
доктор экономических наук, профессор

Аннотация. В данной статье автор проанализировал теорию и практику составления финансовой отчетности и организации бухгалтерского учета на предприятии на основе МСФО, выделил взаимосвязанные проблемы ведения и представления финансовой отчетности в соответствии с МСФО, а также разработал предложения и рекомендации по их устранению. Также представлено сравнительный анализ отдельных объектов учета по требованиям МСФО и НСБУ и разработана методика трансформации финансовой отчетности по МСФО.

Ключевые слова: финансовая отчетность, международные стандарты, бухгалтерский учет, компания, трансформация, активы, капитал, обязательства, инвесторы, учетная политика, налоговая политика.

**IMPROVEMENT OF THE SYSTEM OF TRANSFORMATION OF FINANCIAL REPORTING ON THE
BASIS OF INTERNATIONAL FINANCIAL REPORTING STANDARDS**

Abdusalomova Nodira Bahodirovna -
Head of the Department of Accounting, TSUE,
doctor of economic sciences, professor

Annotation. In this article, the author analyzed the theory and practice of preparing financial statements and organizing accounting at an enterprise based on IFRS, identified the interrelated problems of maintaining and presenting financial statements in accordance with IFRS, and also developed proposals and recommendations for their elimination. A comparative analysis of individual accounting objects according to the requirements of IFRS and NAS is also presented, and a methodology for transforming financial statements in accordance with IFRS is developed.

Key words: financial reporting, international standards, accounting, company, transformation, assets, capital, liabilities, investors, accounting policy, tax policy.

Кириш. Миллий иқтисодийни жадал ривожлантириш шароитида республика иқтисодиётига хорижий инвестицияларни жалб этишга қаратилган ягона давлат инвестиция сиёсатини татбиқ этишда мамлакатнинг иқтисодий, ижтимоий ва экологик манфаатларини ҳисобга олган ҳолда, инвестиция ва инвестицияларни ривожлантириш, амалга ошириш, инвестиция ресурсларини шакллантириш учун хорижий инвесторлар учун қулай шарт-шароитлар яратиш жуда муҳим масалалардан ҳисобланади. Бу эса ўз навбатида, инвесторлар ва кредиторларга потенциал инвестиция объекти бўлган ташкилот тўғрисидаги маълумотларга бўлган талабни оширади.

Умуман, компаниялар фаолияти ва хусусан, уларнинг молиявий кўрсаткичлари тўғрисидаги маълумотларнинг асосий манбаларидан бири молиявий ҳисоботдир. Жаҳон амалиётида инвесторлар халқаро молиявий ҳисобот стандартларига мувофиқ тайёрланган корпоратив ҳисобот маълумотларига ишонишади, чунки бу стандартлар хўжалик юритувчи субъектнинг молиявий ҳолати ва унинг фаолияти натижаларини объектив акс эттирувчи молиявий ҳисоботларни тайёрлашга ёрдам беради.

Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига мувофиқ корхонанинг молиявий ҳисоботларини тақдим этиш ва мувофиқлаштиришга мамлакатимизда кенг қўлланиладиган ҳисоботни трансформация қилиш усули ёрдам беради. Ушбу усул молиявий маълумотларни халқаро молиявий ҳисобот стандартларига мувофиқ тайёрлаш самарадорлиги билан тавсифланади, аммо амалда қўлланиладиган ҳисоботни халқаро стандартларга мувофиқ эълон қилиш усуллари номукаммалиги туфайли у ортиқча меҳнат ва кўплаб хатолар билан тавсифланади.

Шу мунсабат билан ортиқча меҳнат сарфини камайтириш, тақдим этилаётган молиявий ҳисобот маълумотларининг тўғрилигини ошириш учун ҳисоботни трансформация қилиш усули назарий ва амалий жиҳатдан такомиллаштириш алоҳида аҳмиятга эга. Шунингдек, молиявий маълумотлар алмашинувининг халқаро воситаси сифатида МХХСни қўллаш амалиётини такомиллаштириш муҳим, сабаби хўжалик юритувчи субъектларнинг халқаро стандартлар асосида ҳисобот беришга ўтиши нафақат республикада, балки хорижда ҳам тушунарли ва ишочли ҳисобланиб, бухгалтерия ҳисоби тизимини ислоҳ қилишнинг жуда муҳим элементи ҳисобланади.

Мамлакатимизда фаолият юритаётган корхоналарнинг МХХСнинг жорий этиши бухгалтерия ҳисоби тизимидаги камчиликлар ва иқтисодийни ривожлантириш шароити талаблари билан номувофиқликларни ушбу тизим-

нинг яхлитлигини бузмаган ҳолда изчиллик билан бартараф этиш имконини беради.

Бундан ташқари МХХСдан фойдаланиш тадбиркорлик фаолиятини бошқаришда ягона бухгалтерия ҳисоби усуллари қўллаш орқали бухгалтерия ҳисоби ахборот тизимларини такомиллаштиришга имкон беради, бошқарувчиларни бошқарув самарадорлигини сезиларли даражада оширадиган, акциядорлар ва ҳамкорлар билан малакали алоқа ўрнатишга имкон бердиган маълумотлар билан таъминлайди. Шунингдек, корхона фаолиятининг шаффофлигини ошириш, корпоратив бошқарув тизимини мустаҳкамлашга ёрдам беради. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 4611-сонли [1] қарори қабул қилинган бўлиб, у хорижий инвесторларни зарур ахборот муҳити билан таъминлаш ва молиявий имкониятларни кенгайтиришга қаратилган бўлиб, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтишни жадаллаштириш орқали халқаро молия бозорларига чиқиш учун имконият яратади. Ушбу қарорда МХХС ва замонавий ўқитиш услубларини босқичма-босқич жорий этиш бўйича тасдиқланган “Йўл харитаси”да барча зарур чора-тадбирлар ўрин олган. Бу эса ушбу тадқиқот иши долзарблигини билдиради.

Адабиётлар таҳлили. Танланган мавзу доирасида олиб борилган тадқиқотларни таҳлил қиладиган бўлсак, кўпчилик муаллифлар бухгалтерия ҳисобини халқаро стандартлар асосида ташкил этишни чекланган муқобил ҳисоб ва ҳисобот усуллари ишлаб чиқиш сифатида белгилайди. Унинг моҳияти дунё миқёсида қўлланиладиган ягона бухгалтерия стандартлари тўпламини яратишдан иборат бўлиб, уларни миллий бухгалтерия ҳисоби тизимларига жорий этиш ихтиёрий асосда амалга оширилади. Бухгалтерия ҳисобини халқаро стандартлаштиришнинг зарур шартлари иқтисодий муносабатларнинг глобаллашуви ва миллий бухгалтерия ҳисоби тизимларидаги фарқлардан келиб чиқадиган молиявий ҳисоботларнинг номувофиқлигини бартараф этиш муаммосидир. Ушбу соҳада тадқиқот олиб борган муаллифларнинг фикрларига мурожаат қиладиган бўлсак, В.Т.Чая томонидан ишлаб чиқилган молиявий ҳисоботларни трансформация қилиш методологияси қуйидаги босқичларни ўз ичига олади [2]:

1. Бухгалтерия баланси, молиявий натижалар тўғрисидаги ҳисобот, пул маблағлари ҳаракати тўғрисидаги ҳисобот ва бошқа ҳисоботларни тузиш учун счётлардаги маълумотларни таҳлил қилиш, шунингдек, молиявий ҳисоботларда МХХС талабларига мувофиқ четланишларни аниқлаш имконини берувчи ташкилот-

нинг бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоб сиёсатининг ҳолати.

2. Бухгалтерия ҳисоби тизимида айланма қайдномаларни шакллантириш, бухгалтерия ҳисоби қоидалари ва МҲХСга мувофиқ иқтисодий мазмуни бўйича хўжалик операцияларини акс эттиришдаги фарқларни кўрсатадиган ишчи ҳужжатларни тузиш.

3. Ҳар бир бухгалтерия счётларини иқтисодий мазмуни бўйича МҲХС талаблари даражасига етказиш учун тузатувчи ёзувларни амалга ошириш.

А.Х.Поповани таъкидлашча, халқаро молиявий ҳисобот стандартлари, одатда, “дунёнинг аксарият мамлакатларида хўжалик юритувчи субъектлар томонидан молиявий ҳисоботларни тайёрлаш учун хўжалик операциялари ва молиявий кўрсаткичларни саралаш, тан олиш, баҳолаш ва ошкор қилиш бўйича умум-эътироф этилган қоидалар тўплами” деб тушунилади [3].

Халқаро стандартлар қуйидаги концептуал асосларни ўз ичига олади: асосий сифат хусусиятлари, тақдим этилган маълумотларнинг аҳамияти, унинг ишончлилиги, “молиявий ҳисоботнинг элементлари, активлар ва мажбуриятларни баҳолашга ёндашувлар, капитал ва капитални сақлаш тушунчалари” [4].

О.Г. Житлухина таъкидлашча, “асосий сифат хусусиятлари бир қатор бошқа хусусиятларни ўз ичига олади. Демак, маълумотларнинг долзарблигига прогноз қиймати, ахборотнинг муҳимлиги таъсир қилади”. Тақдим этилаётган маълумотга бир қатор хусусиятлар ҳам таъсир қилади: маълумотларнинг фойдалилиги, хато-ларнинг йўқлиги. Таянч сифат характеристикасига мувофиқлик ҳам киради. Маълумотнинг мувофиқлиги унинг асосида қарорлар қабул қилиш ва баҳолаш мумкинлигини англатади [5].

С.Н.Ташназаровнинг фикрига кўра, “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари молиявий бухгалтерия ҳисоби ва ҳисоботи фанининг алоҳида тармоғи бўлиб, молиявий ҳисоботнинг концептуал асослари, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари зарурати, ишлаб чиқиши, уларнинг мазмуни, интерпритацияси ва қўлланилишининг назарий ва методологик масалаларини ўрганувчи қисмидир” [6].

Ю.А.Бабаевнинг таъкидлашча, молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари молиявий ҳисоботларни тайёрлаш учун халқаро принцип-лар тизимидир. Улар кўплаб мамлакатларда молиявий ҳисоботларни тайёрлаш учун асос сифатида кенг қўлланилади ва қабул қилинади. МҲХС қуйидаги ҳужжатлар йиғиндисини акс эттиради: МҲХС қоидаларига кириш, молиявий ҳисоботни тайёрлаш ва тақдим этиш тамойиллари, стандартлар ва уларга тушунтиришлар.

Ушбу ҳужжатлар ўзаро боғлиқ бўлиб, ягона тизимни ташкил қилади ва алоҳида қўлланилиши мумкин эмас, гарчи уларнинг ҳар бири ўзига хос маънога эга [7].

А.К.Ибрагимов ўзининг илмий ишларида “Бухгалтерия ҳисоби стандартлари”га бухгалтерия ҳисобини тартибга солувчи аниқ қоидалар тўплами деб айтиб ўтган. “Қоида” сўзи қонун ҳужжатларида белгиланган қатъий нормалар ёки жамоатчилик томонидан қабул қилинган асосий тамойиллар бўлиши мумкин. Стандарт бухгалтерия ҳисоби объектига ёки молиявий ҳисобот элементига нисбатан аниқ талаблар ўрнатиши билан у бухгалтерия ҳисобининг умумий йўналишларини белгиловчи бухгалтерия ҳисоби моделларидан фарқ қилади [8].

Бизнинг фикримизча, молиявий ҳисоботларни тузишда муҳим фаразни, яъни узлуксизлик фаразини, корхона фаолиятини узлуксиз давом эттириш имкониятини ҳисобга олиш керак. Агар ушбу масалада ноаниқлик юзага келадиган бўлса ҳамда корхона бошқа муқобил ечими қолмаган ҳолатда фаолиятини тугатишни режалаштирса, унда бу ҳолатни молиявий ҳисоботда ошкор қилиш шарт. Корхона фаолиятини давом эттириш қобилиятини баҳолашда раҳбарият камида келгуси 12 ой давомида келажак ҳақидаги барча маълумотларни ҳисобга олиши керак. Шунингдек, қуйидагилар билан боғлиқ бўлган кенг кўламли омилларни таҳлил қилиш зарур бўлиши мумкин:

1. Жорий ва келажакдаги рентабеллик ҳақидаги маълумот.
2. Қарзларни сўндириш режаси.
3. Молиялаштириш манбалари ва шу кабилар.

Шу ўринда айтиб ўтишимиз керакки, молиявий ҳисобот кўрсаткичларини шакллантириш ва ҳисоботни тақдим этиш учун ягона батафсил ёритилган методологияни яратиш нуқтаи назаридан, бухгалтерия ҳисоби субъектлари даражасида (алоҳида корхона миқёсида) халқаро стандартларни қўллашнинг мавжуд амалиётини қайта кўриб чиқиш талаб этилади.

Тадқиқот методологияси. Ушбу тадқиқот бухгалтерия ҳисоби субъектларининг фаолияти бўйича тақдим этган ахборот материаллари ва меъёрий ҳужжатларидаги материалларига, бухгалтерия ҳисоби, молиявий ҳисобот ва корхонада МҲХС асосида ҳисобни ташкил этиш назарияси ва амалиёти соҳасидаги маҳаллий ва хорижий олимларнинг фикрлари ва илмий ғоялари таҳлилига асосланади.

Қўйилган вазифанинг хусусиятига қараб қуйидаги илмий ва амалий усуллар қўлланилди: кузатиш, таҳлил, синтез, тизимлаштириш, индукция, дедукция, абстракт-мантиқий усул, фой-

даланилган маълумотларни гуруҳлаш ва умумлаштириш.

Таҳлил ва натижалар. Ҳозирги вақтда мамлакатимизда МҲХСни жорий этишда бир қатор муаммолар мавжуд. Олиб борилган тадқиқотлар натижасида молиявий ҳисоботларни МҲХСга мувофиқ юритиш ва тақдим этишнинг ўзаро боғлиқ муаммоларини учта гуруҳга бўлиб ўргандик.

Биринчи гуруҳ муаммоларига бухгалтерия ҳисобини халқаро стандартлаштиришнинг моҳиятини ва унинг зарур шартларини аниқлаш, бухгалтерия ҳисоби субъектлари томонидан халқаро стандартларга мувофиқ молиявий

ҳисоботларни тузиш муаммоларини ўрганиш ва МҲХСни қўллаш бўйича қонунчилик базасини такомиллаштириш бўйича мавжуд муаммолар киради.

Биламизки, бухгалтерия ҳисобини стандартлаштириш МҲХСни ишлаб чиқиш ва жорий этиш орқали амалга оширилади. Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари молиявий ҳисоботларни тайёрлаш учун керакли принциплар, қоидалар, тавсиялар ва талабларни ўз ичига олган ҳужжатлар тизими ҳисобланади. Ушбу тизим элементларининг мақсади ва таркиби қуйидаги 1-жадвалда келтирилган.

1-жадвал

МҲХС элементларининг мақсади ва таркиби

№	МҲХС элементининг номи		Мақсади
	Ўзбекча	Инглизча	
1.	МҲХСга кириш	Preface to IFRS	Халқаро стандартларни ишлаб чиқиш ва қўллаш ва МҲХС бўйича Кенгаш мақсади ва тартибини тавсифлайди
2.	Молиявий ҳисоботларни тайёрлаш ва тақдим этиш тамойиллари	Framework for the Preparation and Presentation of Financial Statements	Ушбу ҳужжатда халқаро стандартлар тизимининг концептуал асослари мавжуд бўлиб, у асосда барча МҲХС ва уларнинг шарҳлари ишлаб чиқилади. Шунингдек, молиявий ҳисоботнинг мақсади, унинг асосий элементлари, уларни тан олиш ва ўлчаш қоидалари, шунингдек, молиявий маълумотларнинг сифат хусусиятлари кўриб чиқилади
3.	Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартлари	International Financial Reporting Standards (IFRS)	Компаниянинг молиявий ҳисоботида алоҳида операциялар ошкор этилиши керак бўлган қоидаларни белгилайди
4.	Стандартларнинг талқини	Standing Interpretations Committee interpretations (SIC)	Тўлиқ ошкор этилмаган муаммоларни ҳисобга олган ҳолда стандартларни тўлдирди. Стандартларда белгиланган қоидаларни аниқлаштириб, стандартларни ишлаб чиқишда ҳисобга олинмаган объектларни тартибга солишга ёрдам беради

Манба: муаллиф ишланмаси.

Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларидан дунёда кўплаб мамлакатлар фойдаланиб келади. Мамлакатимизда инвесторларни жалб этиш, халқаро бозорга чиқиш, халқаро молия марказини ташкил этиш доирасида МҲХСни жорий этиш режалаштирилган.

Шунга мувофиқ, молиявий ҳисоботни трансформация қилишдаги харажатларнинг юқорилиги билан бирга тадқиқот давомида республикамиз ҳудудида МҲХСни қўллашнинг қуйидаги муаммолари ўрганилди. Масалан: қонунчиликдаги фарқлар, хўжалик операцияларининг иқтисодий моҳияти унинг ҳуқуқий шаклига нисбатан устуворлиги, тегишли товар ва хизматлар учун жорий бозор ва жорий қийматнинг ишончли баҳоларини олишдаги қийинчиликлар ва ҳоказо. Бундан хулоса қилишимиз мумкинки, юқоридаги таъкидлаб ўтилган қийинчиликлар мамлакатимизда узоқ вақт давомида молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларини қўллаш расмий мақомга эга бўлмаганлиги ва МҲХСни амалиётда қўллаш бўйича тажриба йўқлиги билан боғлиқ.

Ҳозирги вақтда молиявий ҳисоботни БҲМС билан биргаликда халқаро стандартлар талаби асосида юритиш ва топширишнинг қуйидаги учта усулини ажратиш кўрсатиш мумкин:

- параллель ҳисоб (яъни бир вақтнинг ўзида ҳам миллий ва халқаро стандартлар асосида бухгалтерия ҳисоби юритилади);
- бухгалтерия ўтказмаларини халқаро стандартга ўгириш;
- молиявий ҳисоботни халқаро стандарт талабларига мувофиқ трансформация қилиш.

Параллель ҳисоб корхонанинг молиявий-хўжалик фаолиятидаги ҳар бир жараённи икки марта акс эттиришни ўз ичига олади: бир марта БҲМСга мувофиқ ташкил этилган бухгалтерия ҳисоби тизимида, иккинчиси МҲХС талабаларига мувофиқ, бухгалтерия ўтказмаларини халқаро стандартга ўгириш усулида БҲМС қоидаларига асосан бухгалтерия ҳисоби регистрларида қайд этилган маълумотларни МҲХС форматига ўтказишни англатади. Бу усулнинг параллель ҳисобдан фарқи шундаки, бирламчи маълумотлар сифатида молия-хўжалик фаолияти натижа-

си эмас, балки БҲМС талаблари асосида бухгалтерия ҳисоби регистрларида акс эттирилган маълумотлар ҳисобланади.

Иккинчи гуруҳ муаммолари БҲМС ва МҲХСнинг концептуал асосларини, шунингдек, молиявий ҳисоботларда алоҳида бухгалтерия ҳисоби объектлари, яъни моддалари бўйича маълумотларни акс эттириш бўйича БҲМС ва МҲХС талабларини қиёсий таҳлил қилиш билан боғлиқ.

Ушбу муаммоларни ўрганиш жараёнида МҲХС ва БҲМС концептуал асосларини қиёсий таҳлил қилиш жараёнида молиявий ҳисобот маълумотларини тайёрлашда фойдаланиладиган асосий талаблар ва тахминлар, шунингдек, берилган таърифлар, объектларни тан олиш қоидалари ва молиявий ҳисобот элементларини баҳолаш турларини таққосладик. Натижада қуйидаги фарқлар аниқланди:

1. МҲХСда молиявий ҳисоботда тақдим этилган маълумотларнинг муҳимлигини билдирувчи миқдорий мезоннинг йўқлиги.

2. МҲХСда тақдим этилаётган молиявий ҳисоботларда халқаро стандартлар меъёрларидан четга чиқишлар тўғрисидаги маълумотларни ошкор қилиш талабининг мавжудлиги.

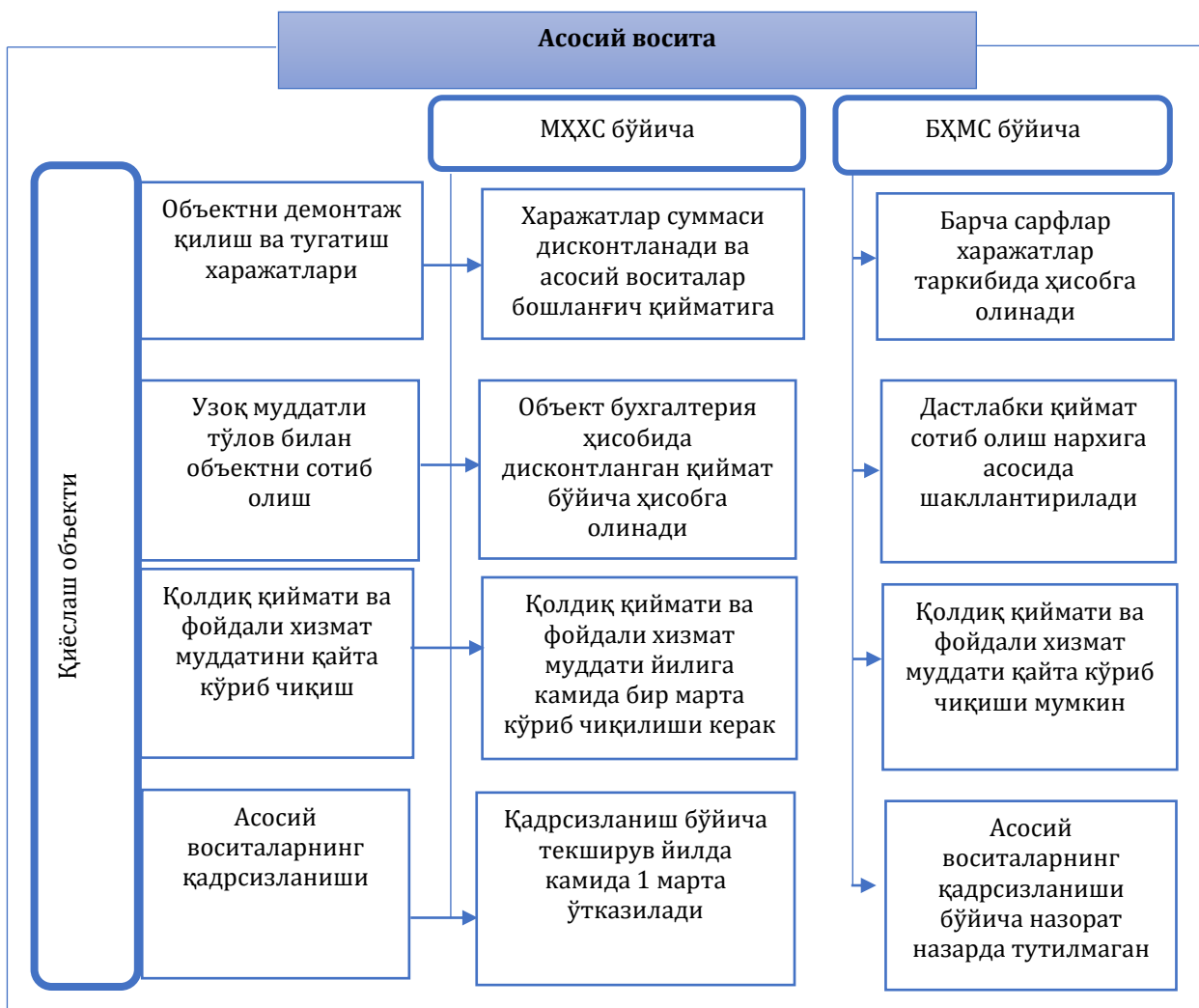
3. МҲХС давр бошида “Молиявий ҳолат” тўғрисидаги ҳисоботни талаб қилади, агар корхона ҳисоб сиёсатини ретроспектив тарзда қўлласа ёки ҳисобот объектларини ретроспектив қайта кўриб чиқса ёки қайта таснифласа.

4. БҲМСда мазмуннинг шаклдан устунлиги тамойилига риоя этмаслик.

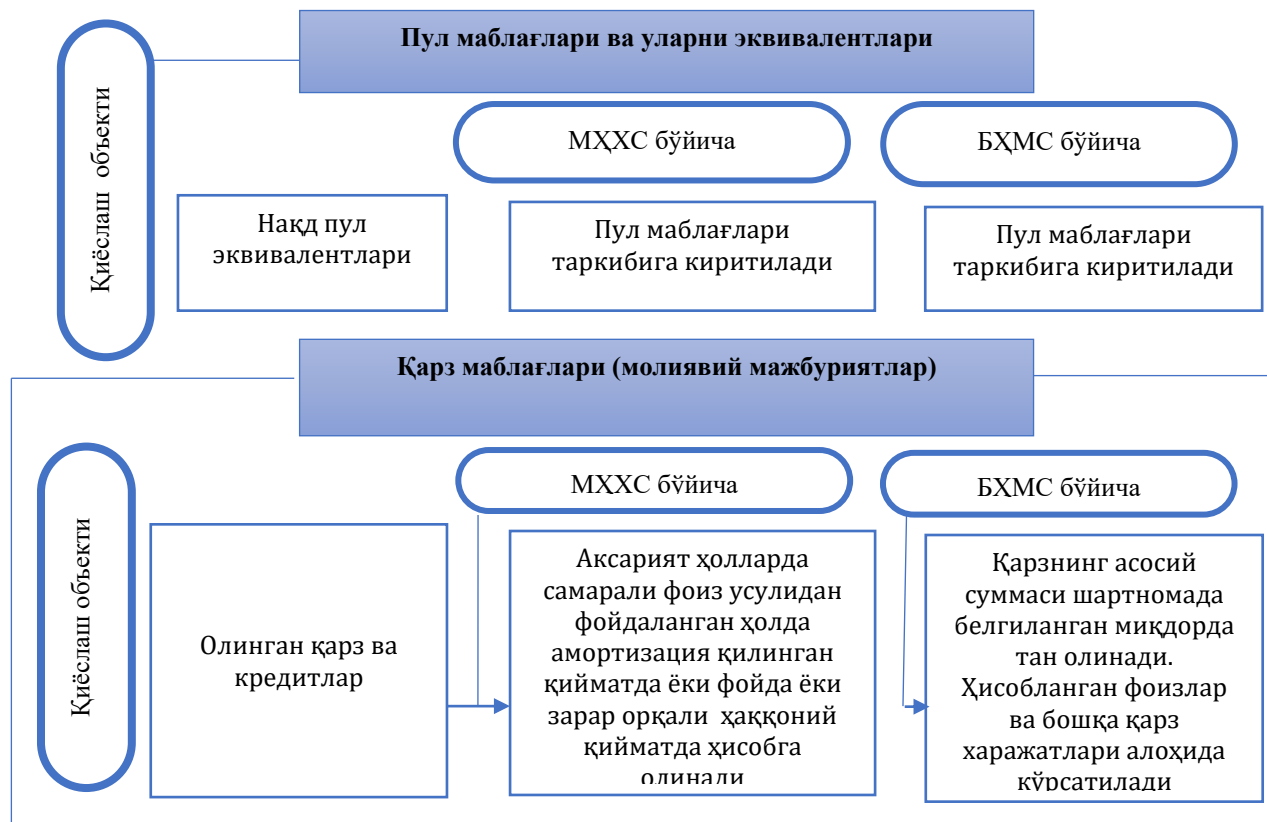
5. МҲХСда капитални сақлаш бўйича концепция ва қонун билан белгиланган фойданинг тақсимоти тартиби ўртасидаги номувофиқликлар.

6. Бухгалтерия ҳисоби амалиётида ҳаққоний ва жорий қиймат бўйича баҳолашни амалга оширмаслиги.

Тадқиқот жараёнида асосий воситалар, молиявий ижара (лизинг), инвестициялар, номоддий активлар, захиралар, пул маблағлари, қарз маблағлари, даромад, харажат ва фойда солиғи каби бухгалтерия ҳисоби объектлари тўғрисидаги маълумотларни молиявий ҳисоботда акс эттириш учун МҲХС ва БҲМС талабларининг қиёсий таҳлили амалга оширилди. Қуйидаги 1-расмда юқорида айтиб ўтилган бухгалтерия ҳисоби объектлари бўйича аниқланган фарқлар жамланган.

1-расм. МХХС ва БХМС талабалари бўйича алоҳида бухгалтерия ҳисоби объектларининг қиёсий таҳлили натижалари

МХХС ва БХМС талабалари ўртасидаги аниқланган номувофиқликлар тўғрисидаги маълумотлар корхоналарда молиявий ҳисоботнинг моддаларини аниқлаш ҳамда тузатишга муҳтож, шунингдек, трансформацияни амалга оширишнинг таркиби ва техникасини ўрнатишга имкон беради. Бундан ташқари бу маълумотлар корхонага БХМС томонидан тақдим этилган ва МХХСларга яқин келадиган бухгалтерия ҳисоби усулларини танлаш ва қўллаш имконини беради. Шунингдек, МХХС ва БХМСнинг концептуал асослари ва бухгалтерия ҳисоби стандартлари тизимларининг алоҳида бухгалтерия объектларига нисбатан талаблари ўртасидаги

аниқланган фарқлар ўртасидаги маълумотлар корхонанинг молиявий ҳисоботларини халқаро стандартлар талабларидан сезиларли оғишларни бартараф этишга ёрдам беради.

Учинчи гуруҳ муаммолари тегишли методологияни ишлаб чиқиш, иш жараёнини ташкил этиш ва МХХСга мувофиқ молиявий ҳисоботларни ўзгартириш жараёнларини автоматлаштириш билан боғлиқ. Олиб борилган тадқиқотлар натижасида молиявий ҳисоботни трансформация қилиш бўйича тайёргарлик, таҳлилий, ахборот, ишни ташкил этиш ва назорат босқичларидан иборат методика ишлаб чиқилди (2-жадвал).

2-жадвал

МХХСга мувофиқ молиявий ҳисоботларни трансформация қилиш методикаси

БОСҚИЧЛАР	Амалга ошириш механизми
1-босқич. <i>Тайёргарлик босқичи</i>	МХХС вариантини танлаш (МХХСга тўлиқ ёки қисман ўтиш)
	Ҳисоботни тақдим этиш валютасини аниқлаш
	Корхонанинг корпоратив тузилмасини баҳолаш
2-босқич. <i>Таҳлилий босқич</i>	БХМС асосида тақдим этилган ҳисоботдаги мавжуд хатоларни аниқлаш
	МХХСга мувофиқ корхонанинг ҳисоб сиёсатини ишлаб чиқиш
	МХХС ва БХМС талаблари бўйича ҳисоб сиёсатини қиёсий таҳлил қилиш
3-босқич. <i>Ахборот йиғиш босқичи</i>	Таҳлил натижаларини мавжуд ҳисоб объектлари ҳақидаги маълумотлар билан таққослаш
	МХХС доирасида ҳисобот бериш учун умумий талабларни ўрганиш
4-босқич. <i>Иш бажариш босқичи</i>	Трансформация қилиш учун керакли маълумотларни тўплаш
	Молиявий ҳисоботга тузатишлар киритиш
5-босқич. <i>Назорат босқичи</i>	МХХСга мувофиқ ҳисоботлар тўпламини тузиш
	Трансформация бўйича тузатишларнинг ҳақиқийлигини текшириш ва уларни ҳисоблашнинг тўғрилигини назорат қилиш
	Аниқланган хатолар ва бузилишларни тузатиш

Тайёргарлик босиқичи ташкилий чоратадбирларни амалга оширишни, БҲМСга мувофиқ тузилган дастлабки ҳисоботдаги хатолар ва бузилишларни текширишни ўз ичига олади.

Таҳлилий босқич молиявий ҳисоботларга трансформация бўйича тузатишларни аниқлаш ва таҳлил қилишга қаратилган. Ушбу босқич натижаларига кўра молиявий ҳисоботнинг транс-

формация қилингандаги тузатишларнинг дастлабки рўйхати шакллантирилиши керак.

Ахборот йиғиш босқичининг вазифаси БҲМС асосида тузилган молиявий ҳисоботларга киритиладиган ўзгартиришлар миқдорини ҳисоблаш учун маълумот олишдир. Ушбу босқичда куйидаги маълумотлар йиғилади (3-жадвал).

3-жадвал

МҲХСга мувофиқ ҳисоботни ўзгартириш жараёнида фойдаланиладиган маълумотлар

№	Ҳисоб объекти	Ахборотнинг мазмуни
1.	Асосий воситалар	Ҳисобот даври боши ва охиридаги қолдиқларни асосий воситалар гуруҳлари бўйича тақсимлаш
		Қайта баҳолаш суммалари
		Амортизация ҳисоблаш усуллари, фойдали хизмат қилиш муддатлари
		Асосий воситаларнинг қадрсизланишини инобатга олган ҳолда қолдиқ қийматини аниқлаш
		Ижарага олинган ва ижарага берилган асосий воситалар тўғрисидаги маълумотлар (шартнома шартлари, ижара тўлови миқдорлари, аренда муддати)
		Объектларни сотиб олиш саналари
		Объектларни демонтаж қилиш ва улар эгаллаган майдонларни тиклаш мажбуриятлари
		Муддатли тўлов асосида сотиб олинган асосий воситалар тўғрисидаги маълумот
		Асосий воситаларнинг ҳаққоний қиймати, асосий воситани сотиш билан боғлиқ харажатлар
		Активдан олиниши кутилаётган пул оқимларининг жорий қиймати
2.	ТМЗ	Товар-моддий захиралар турлари бўйича дастлабки ва охириги қолдиқ маълумотларини таққослаш
		Товар-моддий захираларнинг ҳар бир турига ажратилган захира (қадрсизланиш учун)
		Захираларнинг бозор баҳоси
		Товар-моддий захираларнинг турлари бўйича ишлаб чиқаришни яқунлаш ва сотиш учун тахминий харажатлар сметаси
3.	Молиявий инвестициялар (моливий активлар)	Моливий қўйилмалар турлари бўйича бошланғич ва якуний қолдиқлар суммасини таснифлаш
		Шуъба, ассоциацияланган ва биргаликда назорат қилинадиган корхоналарга киритилган инвестициялар қиймати
		Қимматли қоғозларнинг ҳаққоний қиймати
		Кредит бериш шартлари (суммаси, муддати, самарали фоиз ставкалари)
		Муддати ўтган кредитлар ва уларнинг қадрсизланиши учун ҳисобланган захиралар тўғрисидаги маълумотлар
		Молиявий инвестицияларни ҳисобдан чиқариш шартлари
4.	Пул маблағлари ва уларнинг эквивалентлари	Бошланғич ва охириги қолдиқ, шунингдек, пул маблағлари ҳаракати ва пул маблағлари эквивалентлари тўғрисида батафсил маълумот (қисқа муддатли депозитлар, қарз қимматли қоғозлар, қисқа муддатли имтиёзли акциялар ва шу кабилар)
		Муайян кредит ва ссудалар бўйича бошланғич ва охириги қолдиқ суммасининг асосий қарз суммаси ва фоизларини алоҳида тавсифлаш
5.	Қарзга олинган маблағлар	Кредит ва ссудаларни олиш шартлари (суммалар, муддатлар, самарали фоиз ставкалари, гаров, махсус шартлар)
6.	Харажатлар	Ҳақиқатда амалга оширилган, лекин ҳужжатлаштирилмаган харажатлар суммаси
7.	Даромадлар	Ҳисобот даври билан боғлиқ бўлган, лекин бошқа даврда амалда қилинган харажатлар миқдори (корхона ходимларига йиллик мукофотлар, аудит билан боғлиқ харажатлар ва шу кабилар)
		Бухгалтерия ҳисобида акс эттирилмаган даромад суммалари
		Бажарилган ишларни (кўрсатилган хизматларни) яқунлаш босқичи
		Ишларни бажариш (хизматлар кўрсатиш) билан боғлиқ харажатлар

Иш бажариш босқичида молиявий ҳисоботга унинг моддаларини МҲХСга мувофиқ ўзгартиришга имкон берувчи трансформацион тузатишлар киритилади.

Тузилган ҳисобот маълумотларида жиддий хатолар ва бузилишлар бўлиши мумкинли-

ги сабабли ҳисоботни ўзгартиришнинг **назорат босқичида** трансформацион тузатишларнинг асослилиги ва уларни ҳисоблашнинг тўғрилиги текширилиши керак.

Хулоса ва таклифлар. Хулоса қилиб айтганда, ҳисоботни трансформация қилиш бўйича

таклиф этилаётган методология зарур ташкилий чора-тадбирларни амалга ошириш, туза-тишлар соҳасини аниқлаш ва аниқлаштириш, керакли маълумотларни тўплаш, тегишли ўз-гартиришлар, яъни трансформация ёзувларини киритиш ва молиявий ҳисоботларнинг халқаро стандартларига мувофиқ ишончилигини таъ-минлашга хизмат қилади.

Олиб борилган тадқиқот давомида так-лиф этилган методика доирасида трансформацион тузатишларнинг асослилиги ва уларни ҳисоблашнинг тўғрилигини текширишни амал-га ошириш жараёнида зарур бўладиган назорат чоралари таклиф этилди:

– молиявий ҳисоботга киритилган туза-тишларнинг мувофиқлигини баҳолаш;

– тузатиш бўйича ҳисоб-китобларга асос-ланган дастлабки маълумот ва тахминларни таҳлил қилиш;

– ҳисоб-китобларни арифметик текши-риш;

– ҳисоб-китоб техникаси ва тузатишлар-ни ўтган даврдаги ўхшаш маълумотлар ҳамда тармоқдаги бошқа хўжалик юритувчи субъект-лар амалиёти билан таққослаш;

– трансформацияни амалга ошириш учун масъул шахслар томонидан ҳисоботга киритил-ган тузатишларни тасдиқлаш тартибини кўриб чиқиш;

– тузатиш суммаларини қайта ҳисоблаш-ни ва натижалар билан таққослаш учун ҳисо-ботда уларнинг акс этишини назорат қилиш.

Манба ва фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 24 февралдаги ПҚ-4611-сонли “Молиявий ҳисоботнинг халқаро стандартларига ўтиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори.
2. Чая В.Т., Чая Г.В. *Международные стандарты финансовой отчетности*. ISBN 978-5-4252-0182-9. – 368 с.
3. Попова А.Х., Аркаути В.В., Икаева Л.Э. *Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО): проблемы внедрения и трансформации российской отчетности*. // *Пространство экономики*. 2013. № 4-2. С. 215-218.
4. *Новые международные стандарты финансовой отчетности. Перемены в стандартах страхования*. // *Международный бухгалтерский учет*. 2011. № 25. С. 2-5.
5. Житлухина О.Г. *О месте и особенностях производных финансовых инструментов в системе финансовых инструментов в аспекте международных стандартов финансовой отчетности*. // *Инновационная наука*. 2015. № 3. С. 24-27.
6. Ташназаров С.Н. *Иқтисодийни модернизациялаш шароитида молиявий ҳисобот: муаммо ва ечимлар. Монография*. – Т.: “Наврўз” нашриёти, 2016 й. 31-47-б.
7. Бабаев Ю.А., Петров А.М. *Международные стандарты финансовой отчетности. Вузовский учебник*. – М.: ИНФРА-М, 2012. – 398 с. (Babaev Yu.A., Petrov A.M. *International Financial Reporting Standards. University textbook*. – М.: INFRA-M, 2012. – 398 p.)
8. Ибрагимов А.К., Марпатов М.Д., Ризаев Н.К. *Банкларда бухгалтерия ҳисобининг миллий ва халқаро стандартлари*. – Т.: Молия, 2016. – 370 б. (Ibragimov A.K., Marpatov M.D., Rizaev N.K. *National and International Standards of Accounting in Banks*. – Т.: Finance, 2016. – 370 p.)

 https://doi.org/10.55439/ECED/vol24_iss1/a34

ФИРИБГАРЛИК РИСКНИ БОШҚАРИШДА ИЧКИ АУДИТНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

Абдиева Наргиза Шухратовна -
Тошкент молия институти докторанти,
Аудит кафедраси доценти

Аннотация. Мақолада фирибгарлик riskини бошқариш, шу жумладан, фирибгарликка қарши курашиш ва унинг олдини олишда ички аудитнинг аҳамияти ва роли очиб берилган. Фирибгарлик тушунчасига халқаро ташкилотлар томонидан берилган таърифлар таҳлил қилинган. Ички аудит томонидан фирибгарлик ҳолатларини аниқлаш бўйича хорижий ва миллий олимлар илмий изланишлари ўрганилган ва ички аудит томонидан фирибгарлик riskини самарали бошқариш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилган.

Таянч сўзлар: risk, ички аудит, riskларни бошқариш, фирибгарлик riskи, фирибгарлик учбурчаги.

ЗНАЧИМОСТЬ ВНУТРЕННЕГО АУДИТА В УПРАВЛЕНИИ РИСКОМ МОШЕННИЧЕСТВА

Абдиева Наргиза Шухратовна -
докторант, доцент кафедры “Аудит”
Ташкентского финансового института

Аннотация. В статье раскрывается значение и роль внутреннего аудита в управлении риска мошенничества, в том числе в борьбе и предотвращении мошенничества. Проанализированы определения мошенничества международными организациями. Изучены исследования зарубежных и отечественных ученых по выявлению случаев мошенничества внутренним аудитом, также разработаны рекомендации по эффективному управлению риском мошенничества внутренним аудитом.

Ключевые слова: risk, внутренний аудит, управление riskами, risk мошенничества, треугольник мошенничества.